Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org
Electronic Journal of Social Sciences e-ISSN:1304-0278
Temmuz/Julyl(2025) - Cilt/Volume:24 - Sayı/Issue:3 (1320-1335)

Şamotlu Kil Kullanarak Kuş Çeşmesi Yapımı Üzerine Bir Uygulama

A Practice on Making a Bird Fountain Using Chamotte Clay

Mutlu KÖPÜKLÜ[1]

Öz

'Kuş çeşmesi' veya diğer adıyla 'kuş sebilleri' Osmanlı'da özellikle kuşların diğer hayvanlara nazaran daha özel bir yere konmaları sebebiyle bu hayvanlara özel inşa edilen kuş evleri ve kuş sarayları yanında öne çıkan bir diğer yapı türüdürler. Kuşlara yönelik yapılan eserleri günümüze ulaşan birçok tarihi binanın uygun noktalarında görebilmek mümkündür. Özellikle 'vakıf' kurum ve yapılanmasının Osmanlı'da oldukça yaygın olması, başta kuşlar olmak üzere tüm sokak hayvanlarının korunması ve bakımıyla ilgili birçok adımın atılmasına olanak sağlamıştır. Bununla birlikte bugün de birçok hayırsever vatandaş tarafından yaptırılan benzer nitelikli eserlere rastlamak mümkündür. Kuş çeşmeleri, kuş evleri kadar sıklıkla karşımıza çıkmasa da günümüze dek ulaşan örneklerine rastlayabildiğimiz nadide eserlerdir. Özellikle taş, mermer, beton gibi malzemelerden inşa edilen bu yapılar, kuşların kurak yaz aylarında susuzluklarını giderip banyo yapabilmelerine imkân sağlayarak serinlemelerini sağlayan yapımlardır. Kuş çeşmeleri kendilerine has karakteristik yapılarıyla kent havuzlarından veya süs çeşmelerinden ayrılırlar. Bu çalışmada bir ecdad mirası olan kuş çeşmesi üzerine tamamen seramik kullanılarak özgün bir uygulama tatbik edilmesi amaçlanmış, çalışma sırasında karşılaşılan zorluklar ve öneriler ele alınarak uygulama aşamaları sistematik olarak aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuş, Çeşme, Seramik, Şamot, Dekor.

Abstract

“Bird fountains”, or “birdbaths”, as they are also known, represent another prominent type of structure in the Ottoman Empire, alongside birdhouses and bird palaces built specifically for birds, who were granted a more privileged place than other animals. Works of art made for birds can still be seen appropriate locations with in many historical buildings that have survived to the present day. The widespread presence of foundation in the Ottoman Empire enabled significant steps to be taken regarding the protection and care of all stray animals, especially birds. Even today, similar works possible to come across similar works of art commissioned by many charitable citizens. Although bird fountains are less common than birdhouses, they are rare artistic structures that have endured to the present day. These structures, constructed from materials such as stone, marble, and concrete, allow birds to cool off by drinking and bathing during the dry summer months. Bird fountains differ from city decorative pools or ornamental fountains through their unique structural characteristics. In this study, an original application using entirely ceramics material was implemented on a bird fountain, regarded as ancestral heritage. The challenges encountered and proposed solutions were discussed, and the application stages were presented systematically.

Keywords: Bird, Fountain, Ceramic, Chamotte, Décor.

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Hitit Üniversitesi TBMYO El Sanatları Bölümü, mutlukopuklu@hitit.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6184-677X, https://ror.org/01x8m3269

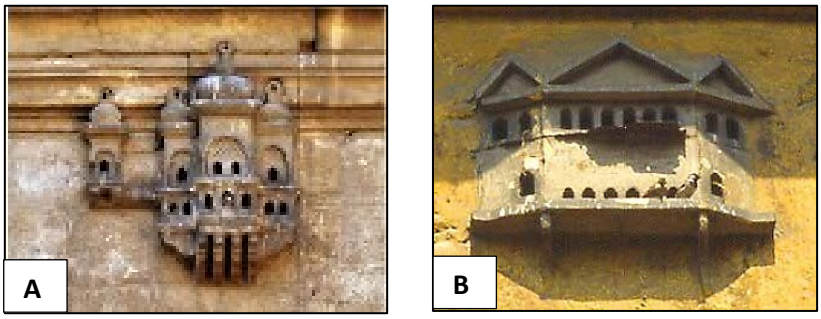
Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date: 22.11.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 26.06.2025
Atıf İçin/For Cite: KÖPÜKLÜ M., “Şamotlu Kil Kullanarak Kuş Çeşmesi Yapımı Üzerine Bir Uygulama”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(3): 1320-1335*
https://doi.org/10.17755/esosder.1589642
License: CC BY-NC 4.0

Giriş

İnsan yaşamını kolaylaştıran ve günlük temel ihtiyacını karşılaması açısından önemli bir rol oynayan yapıların başında çeşmelerin geldiğini söylemek yerinde olacaktır. Çeşmeler; günlük hayatımızda hemen her yerde rastlayabileceğimiz, günlük hayatımızın ayrılmaz birer parçasıdırlar. Bu yapılar genellikle doğal taş, (mermer, granit, volkanik taşlar, vb.) kullanılarak yapılırlar. Bununla birlikte kültür döküm veya suni taş da denilen çimento bazlı beton karışımlarıyla da inşa edilebilirler. Çeşme yapım kültürü çoğu toplumda olduğu gibi Türk Kültüründe' de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Osmanlı'dan günümüze kalan çok sayıda çeşme örnekleri ecdadımızın bu konuda ne denli hassas olduğunun birer göstergesidir.

Hayrat yaptırma geleneği bakımından da başı çeken bu yapılar özellikle Osmanlı döneminde çok sayıda vakıf ve şahıs tarafından yaptırılan hayrat çeşmeler ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bugün de aynı şekilde çok sayıda hayırsever vatandaş tarafından çeşme hayratları yaptırılmaya devam etmektedir. Çeşme veya diğer adıyla "su sebili" sadece insanların su ihtiyacını karşılamak amacı ile değil aynı zamanda hayvanların da su ihtiyacını karşılamak amacı ile inşa edilen yapılardır. Hayvanlara özel yapımlar içerinde özellikle kuşlara özel yapılan kuş çeşmeleri hem görünüm hem de kullanım şekliyle diğerlerinden ayrılırlar. "Kuş çeşmesi" veya "kuş sebili" de denilen bu yapılar, kuşların yazın sıcak ve kurak havalarda serinlemeleri, su içip yıkanmaları amacıyla inşa edilen yapımlardır. Bünyesinde en az 1 adet havuz (su haznesi) bulundururlar ve kuşların rahatça konup su içebilmeleri ve sokak hayvanları tarafından saldırıya uğramamaları için genellikle yüksek yapıda inşa edilen yapımlardır.

Osmanlı'da 'kuş çeşmeleri' tıpkı 'kuş evleri' gibi kuşların istifade etmeleri için yapılan önemli örneklerdendir. "Kuşların insanlarda taşıdığı anlam, farklı zaman ve toplumlarda bilimsel ve sanatsal çalışmalara yansımış ve daima insan yaşamı için önemli olmuştur" (Erman: 2009, 1). Kuşların özellikle diğer hayvanlara nazaran daha kutsal ve manevi açıdan daha değerli addedilmeleri onların önemini artırmış, bu nedenle de kuşlara yönelik inşa edilen yapıların öne çıkmasına neden olmuştur. Aksel (1968), Osmanlı'da kuşlara atfedilen kutsiyete ilişkin; güvercinlerin ve diğer kuşların cami ve şadırvanlarda 'hu hu' diye dem vurarak baş eğmelerinin, halk arasında Allah'ı zikretmeleri dolayısıyla olduğuna inanıldığını ve bu sebeple kuşlara zarar verilmesinin günah sayıldığına değinmiştir. Bu gibi nedenlerle Osmanlı' da birçok yapının uygun noktalarına kuş evleri, kuş sarayları veya kuş köşkleri de eklenmiştir. Kuş evi, kuş sarayı veya kuş köşkü tabiri kuş barınağının büyüklüğüne, görünümüne göre verilen isimlerdir. Sıradan bir ev görünümünden ziyade saray veya köşk biçiminde yapılan barınaklar kuş sarayı veya kuş köşkü olarak nitelendirirler.

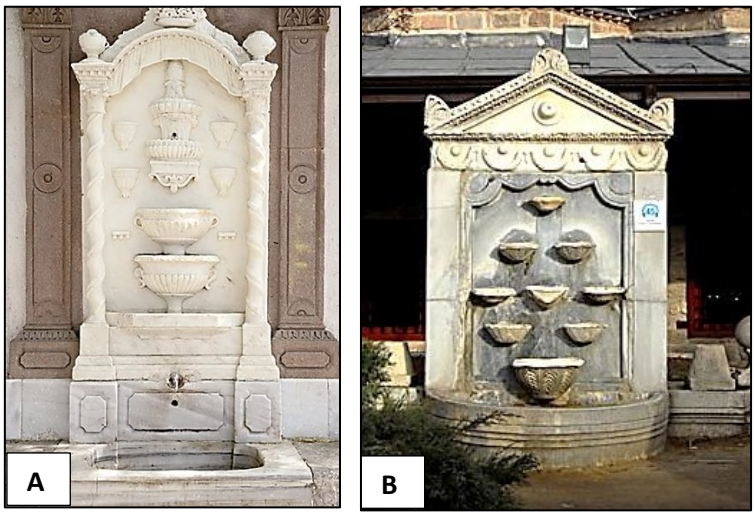

Şekil 1. A: Topkapı Sarayı Darphane Binasında bulunan kuş sarayı. (Şölenay & Çelikoğlu 2012, 43) **B:** Ayazma Cami – Üsküdar – 18. Yy, Barok Mimari özellikleri taşıyan kuş evi. (Kuruçay H.N & Kuruçay E: 2021, 319)

Kuş evlerine nazaran daha az sayıda olmakla beraber özellikle dini yapılar içerisinde (cami, imaret, külliyeler vb.) bulunan kuş evleri ile birlikte '*kuş çeşmeleri'* de inşa edilmiştir. Kuş çeşmesi veya 'kuş sebili' basit tanımıyla, genellikle en yakın şebekeye bağlı su beslemesi yapan, kuşların özellikle kurak yaz aylarında su içmeleri, yıkanmaları ve serinlemeleri amacıyla inşa edilen, bünyelerinde farlı boyutlarda su hazneleri barındıran yapımlardır. "Kuş banyosu" da denilebilen bu yapımlar farklı boyutta ve özelliklerde olabilirler. Karakteristik ve geleneksel biçimleri silindirik formda ve dar yapıdadırlar. İnsanlara yönelik inşa edilen geleneksel çeşmelere göre daha yüksek boyda inşa edilirler (Bkz. Şekil 2 A-B). Bununla birlikte insanlar için yapılan geleneksel çeşmeleri andıran şekilde panolu[2] (Bkz. Şekil 3 A-B) ve daha alçak boylarda inşa edilmiş örnekleri de mevcuttur.

Şekil 2. A: İstanbul/Fatih Sümbül efendi camii bahçesinde bulunan kuş sebili. Fotoğraf: Mustafa Yılmaz. (Göncüoğlu: 2017, 245) **B:** Çorum Ulu Camii bahçesinde bulunan kuş çeşmesi. (Kişisel arşiv)

Şekil 3. A: İşlemeli, kuş sebilli, panolu çeşme. Saruhan/Manisa. Fotoğraf: Mustafa Yılmaz. (Göncüoğlu: 2017, 245) **B:** Konya Mevlana Dergâhı avlusunun batısındaki derviş hücreleri önünde yer alan selsebil. Fotoğraf: Mustafa Cambaz. (mustafacanbaz.com Erişim. 15.09.2023)

[2] Pano: Çeşmenin sırt kısmıdır.

Şehir merkezlerinde veya şahsi mülklerin bahçelerinde bulunan kent havuzları, süs havuzları gibi yapılar da aynı şekilde kuşların su içmesine ve yıkanmalarına olanak tanıyan yapılardır. Ancak kent havuzları ve süs havuzları türünde inşa edilen yapılar daha çok şehir estetiğini artırmak veya belirli bir alanda peyzaj düzenlemesi yapmak amacıyla inşa edilirler. Kuş çeşmeleri ise kuşların rahatlıkla konabilecekleri ve kedi, köpek gibi diğer hayvanların saldırılarından korunaklı bir şekilde su ve serinleme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik inşa edinen yapılar oldukları için bu anlamda diğerlerinden ayrılırlar.

Kuş çeşmeleri teknik olarak su haznelerindeki suyun devamını sağlamak amacıyla belirli bir besleme sistemine (su takviyesi) ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle en yakın yerel su şebekesine uygun tesisat sistemi ile bağlanmaları gerekir. Tesisat içermeyen çeşmelerde yapılabilir ancak bu çeşmelerdeki suyun düzenli olarak elle doldurulması gerekeceğinden işlevsellik açısından zorluk çıkaracaktır. Ayrıca su hemen her sıcaklıkta buharlaşma eylemindedir. Sadece kışın buharlaşma çok daha yavaş olacaktır. Bu gibi durumlar çeşmenin bir şebekeye bağlı olmasını zorunlu kılmaktadır.

Çeşmeye bağlanılan tesisat geleneksel çeşmelerdeki gibidir. Günümüzde kullanım kolaylığı sağlamaları ve uzun ömürlü olmalarından dolayı çoğunlukla pvc tesisat boruları tercih edilirler. Kuş çeşmeleri yüksek yapılar oldukları için besleme noktası çeşmenin en tepe noktasında yer almalıdır. Besleme noktasına bir musluk takılarak su miktarı buradan ayarlanabilir. Ancak su miktarını buradan ayarlamak çeşmenin başına çıkmayı gerektireceğinden zahmetli olacaktır. Bu nedenle bu işlemler çoğunlukla çeşme aşağısına yerleştirilen bir vana yardımıyla yapılır. Bu vana yardımıyla suyun açılıp kapatılması veya su miktarının ayarlanması çok daha kolay olacaktır. Alt vananın kullanılmasıyla eğer yapıda tepe musluğu varsa musluk sabit kalır. Genellikle suyun az da olsa devamını sağlamak için tepe musluğunun damla damlada olsa sürekli akması tercih edilir. Bu hem haznedeki suyun eksilmemesini hem de soğuk kış aylarında suyun donmamasını sağlar.

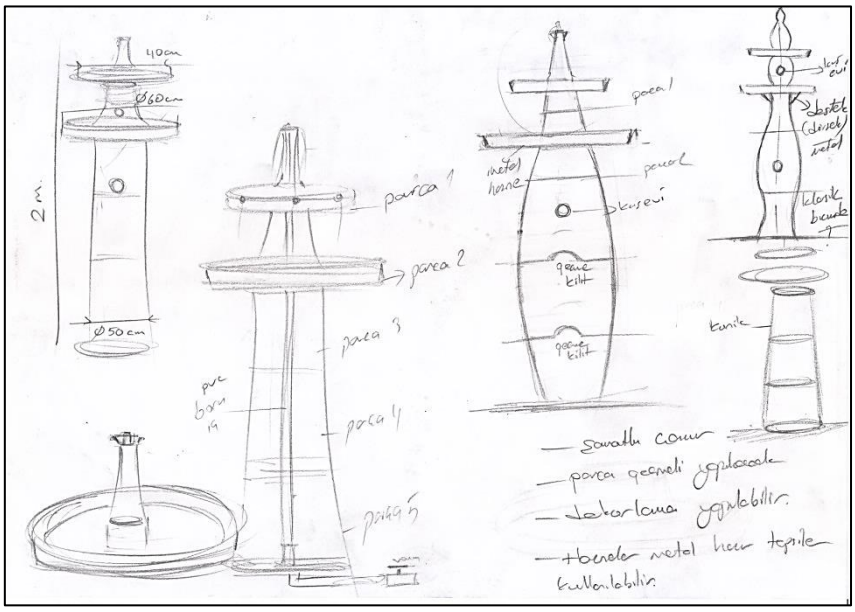
1. Yöntem

Bu araştırma ve uygulama çalışmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmanın basitçe, sayısal olmayan verilerin toplanması ve analiz edilerek bir konu üzerinde nesnel ve objektif bir anlayış sağlanmasına yönelik izlenen bir yol olduğu söylenebilir. Bu yöntemde amaç ele alınan konu ille ilgili görüşmeler ve gözlemler yapmak suretiyle çalışma kapsamında izlenilecek yolun belirlenmesi ve muhtemel sorunların çözümüne ilişkin deneyimler elde etmektir. (Yıldırım & Şimşek: 2008, 39), nitel araştırmayı; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma şeklinde tanımlamışlardır. Baltacı (2017) ise bu yönteme; doğal olguları belirleme uğraşından hareketle 'doğal araştırma', probleme ilişkin araştırmacının öznel görüşlerini barındırması sebebiyle '*yorumlayıcı araştırma*' ve bir konuyu belirli bir sosyal ortam içinde derinlemesine incelemesinden dolayı '*alan araştırması'* gibi farklı isimler verildiğine değinmiştir.

Bu bağlamda araştırma yapılacak konuyla ilgili yapılan ön araştırma ve görüşmelerin ardından literatür taraması yapılmış, uygulamada yaşanan veya yaşanabilecek sorunların neler olduğu tespit edilerek kişisel deneyimler ve görüşler kapsamında gerçekleştirilecek planlama ve uygulamanın ayrıntıları tespit edilmiştir. Son olarak elde edilen tüm yazılı ve sözlü veriler ışığında fikir ve planlama, çalışma kapsamında pratiğe dönüştürülmüş kişisel teknik, üslup ve yöntemler uygulanarak tatbik edilmiştir.

2. Uygulama Süreci

Bu çalışmaya da hemen her uygulamada olduğu gibi çalışmaya dair eskiz çizimleri ile başlanmış, eskiz çalışmaları netleştirildikten sonra projenin uygulama aşamaları planlanmış ve uygulamanın nasıl ve hangi teknikle yapılabileceği kararlaştırılmıştır. Planlamaya göre uygulama 6 kısımdan meydana gelecek ve ana yapı (gövde) konik yapıda 4 bloktan meydana gelecektir. Gövdeyi oluşturacak bloklar ortalama 4 cm kalınlığındaki kalın plakaların tornada birbirine eklenmesi ile oluşturulacak, havuz kısımları ise tornada (çömlekçi çarkı) doğrudan çekilerek hazırlanacaktır.

Şekil 4. Yapılan eskizlerden bir örnek.

Büyük ebatlı parçaların çömlekçi çarkında çekilebilmesi için torna turnetine takılıp sökülebilen 60 cm çapında tabla hazırlanacaktır. Silindirik yapıda formların oluşturulmasında en uygun ve pratik teknik çömlekçi çarkıdır. Geleneksel anlamda ve basit kullanımı ile çömlekçi çarkı, binlerce yıldır neredeyse hiç değişmeden günümüze dek gelen temel bir seramik şekillendirme yöntemidir. Dönen bir çarkın üzerinde tazyik uygulanarak plastik haldeki kilin şekillendirme işleminde kullanılan bu araç, çeşitli isimlerle adlandırılmaktadır. Çobanlı ve Canbolat (2014, 157), Türkçe de çömlekçi çarkı, çömlekçi tezgâhı, torna, seramik tornası ve çamur tornası gibi adların da bu aracı tanımlamada kullanıldığını belirtmişlerdir. Bugün çoğunlukla elektrik motorlu modern kil tornaları kullanılmakta ise de halen Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çömlekçi çarkı ile geleneksel seramik kaplarının üretiminin yapıldığı yerler mevcuttur.[3]

2.1. Gövde Yapımı

Ana gövdenin yapımı, planlandığı üzere önce torna üzerinde plaka ekleme yöntemi ile ana yapının yekpare oluşturulması, ardından da ana gövde parçalarının fırına sığabilmesi için belirlenen yerlerden kesilerek 4 ayrı parçaya bölünmesi şeklinde uygulanmıştır. Ana gövdenin

[3] Bu konuda detaylı bilgi için: GÜNER, G. "Anadolu'da yaşamakta olan ilkel çömlekçilik", Ak Yayınları. İstanbul. (1988)

üzerinde oluşturulabilmesi için 60 cm çapında mdf kestirilmiş ve tornaya yerleştirilmiştir. Kullanılan tornanın turnet çapı 30 cm. dir. Hazırlanan suntanın turnete tam oturabilmesi için 4 adet köşebent kullanılmış ve sunta turnet üzerine merkezlenerek sabitlenmiştir. Gerektiğinde de çıkarılabilmektedir (Bkz. Şekil 5)

Şekil 5. Taban plakasının hazırlanması ve turnet üzerine yerleştirilmesi.

Çalışmada kullanılacak kil türü, önceden hazırlanmış ve vakumlanmış şamotlu plastik kil[4] dir. Şamot kısaca, pişmiş ve öğütülmüş/kırılmış seramik parçacıkları olarak tanımlanabilir. Tane boyutları farklı ölçülerde üretilebilir. Cooper (1978), şamotun fırınlanmış çamurun kaba bir toz halinde öğütülmesi ile elde edildiğini, çamurun küçülmesini önlemek, kurumasını kolaylaştırmak ve onu düzgünleştirmek için çamura katıldığına değinmiştir.

Çamur içinde kullanılan şamot, sadece toz boyutunda değil, kırıcılardan geçirilerek 01-05 mm arası pişmiş seramik parçacıkları şeklinde de kullanılabilir. Ayrıca Özen (2002), her türlü pişmiş toprak kırıklarının da 'şamot' olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Diğer bir deyişle şamot içine katıldığı bünyeye (çamura) önemli ölçüde mukavemet katan, küçülmesini engelleyen, bu sayede çatlama ve kırılmaları büyük ölçüde azaltan bir malzemedir. Bu nedenle büyük ebatlı seramik çalışmalarında çoğunlukla şamotlu killer tercih edilir. Ana gövde şekillendirilmeye başlamadan önce ahşap bir çerçeveye sıkıştırılarak oluşturulmuş 4 cm kalınlığında geniş bir plaka hazırlanmıştır. Gövde bloklarını oluşturan plakalar her defasında bu levhadan kesilerek elde edilmiştir (Bkz. Şekil 6).

Şekil 6. Gövdeyi oluşturacak 4 cm kalınlığındaki plakaların hazırlanması.

İlk etapta yeterli miktarda künde[5] tornaya koyularak taban için gerekli olan 50 cm çapında şablon halkası çekilmiştir. Sonrasında uygun ölçülerde kesilen plakalar taban şablonunun üzerine sırasıyla eklenerek yapı yükseltilmiştir. Her ekleme sonrası torna yavaş

[4] Yerli şamotlu sarımtırak kil. Kalaçlar Tic./Ankara

[5] Künde: Tornada çekmek için hazırlanmış, yoğrulmuş ve yuvarlatılmış plastik halde çamur yığını. (Çömlek fabrikalarında torna çeken ustaya tezgâhçı, yanında çalışarak ona künde hazırlayan işçiye de kündeci denmektedir. (Mesleki Terim. Anonim)

devirde döndürülerek yapının simetrisi ve gönyesi ayarlanmıştır. Parçaların birbirine daha iyi yapışabilmesi için parçalar arasına kıvamsız (sulu) balçık sürülmüş, her ekleme sonrası plakalar birbirine içten ve dıştan iyice yedirilerek yapının yekpareleşmesi sağlanmıştır.

Şekil 7. Taban şablonunun tornada çekilmesi.

Şekil 8. Taban şablonu üzerine plakaların yerleştirilmesi ile alt kısmın oluşturulması.

Yapının temel kısmı, yapının tamamına nazaran daha fazla önem taşıyan kısmıdır. Yapının tamamını taşıyacağından ve yapının diğer elemanları bu kısmın üzerine inşa edileceğinden dolayı tam açıda ve tam ölçüde oluşturulmalıdır. Gövde konik yapıda oluşturulacağından ötürü alt kısımda yapılacak bir açı farkı yukarı gittikçe artacak ve form bütünlüğü bozulacaktır. Bu nedenle temel kısmın yapımında dikkatli olunması ve ölçülendirmeye mümkün olduğunca özen gösterilmesi gereklilik arz eden bir durumdur.

Bir diğer husus da her kısmı teşkil eden parçaların birbirine iyice yedirilmesidir. Her parçanın oturacağı yüzeye sıkıca oturduğundan ve parçalar arasında boşluk kalmadığından emin olunması yapı bütünlüğü açısından önemlidir. Bundan dolayı her parçayı yerleştirdikten sonra içten ve dıştan el yardımıyla çamuru birbirine iyice yedirerek yapının yekpareleşmesini sağlamak yerinde bir müdahale olacaktır. Her plakanın bir diğeri üstüne eklenmesinin ardından, gövde yüksekliği boyunca sert bir sistre yardımıyla yüzey düzeltmeleri yapılmış, göze çarpan göçük veya yumrular varsa düzeltilmiştir. Sonrasında bir mastar yardımıyla yapı yüzeyinin tamamı her noktada tesviye edilerek yapının gönyeye alınması sağlanmıştır (Bkz. Şekil 8-9).

Şekil 9. Oluşturulan kısmın dış düzeltmelerinin yapılması ve gönyeye alınması.

Ana gövde istenilen yüksekliğe ulaştığında son rötuşlar yapılmış ve kesim yerleri belirlenmiştir. Mevcut fırın iç yüksekliğinin en fazla 60 cm uzunluğundaki parçalara olanak sağlamasından dolayı, parçaların kesim yüksekliği, fırına rahat sığabilmeleri için azami yaklaşık 50 cm ile sınırlandırılmıştır (Bkz. Şekil 10).

Şekil 10. Ana gövdenin istenilen yüksekliğe getirilmesi ve kesim yerlerinin belirlenmesi.

Ana gövde parçalara ayrıldıktan sonra her parçanın birbiri üzerine oturduğu kısımlarda el tutamakları açılmış, sonrasında yapı tornadan yere alınarak her parçanın ayrı ayrı terazisi kontrol edilmiştir. Terazisinde sapma olan parçalar tekrar tornaya alınarak teraziye getirilmiş böylece ana gövdenin yapımı tamamlanmıştır (Bkz. Şekil 11).

Şekil 11. Şekillendirilmesi tamamlanmış 4 bloktan oluşan ana gövde.

2.2. Alt Havuz Yapımı

Tasarıma uygun şekilde yapının alt havuz kısmı, 60 cm çapında, 4 cm kalınlığında turnet tablası üzerinde çekilmiş ve ana gövdenin en üst kısmına tam oturacak şekilde ayarlanmıştır. Sonrasında ilave çamur eklenerek havuzun merkez cidarı oluşturuluştur. Son olarak da havuz dış çeperine 2 kat kalın sucuk çekilip, bünyeye yedirilerek dış halka oluşturulmuş ve son rötuşları yapılarak alt havuz kısmı tamamlanmıştır (Bkz. Şekil 12).

Şekil 12. Alt havuz kısmının tornada oluşturulması.

2.3. Üst Havuz Yapımı

Üst havuz kısmı projenin en tepe kısmını teşkil eden bölümdür ve iki parçadan oluşmaktadır. Öncelikle tasarıma uygun şekilde 30 cm çapında, 4 cm kalınlığında iki adet gövde birimi çekilmiş ve turnette birleştirilerek tek parça haline getirilmiştir. Ardından üst havuzun tepe parçası olan boğumlu fıskiye kısmı çekilmiştir. Parçaların hepsi aynı tornada aynı turnet üzerinde çekilmiştir. Bu anlamda turnet üzerine takılıp çıkarılabilen tabla, aynı tornada birden fazla işi yapabilmek açısından pratik bir yöntemdir (Bkz. Şekil 13).

Şekil 13. Üst havuz kısmının gövde yapısının oluşturulması.

Fıskiye parçasının üst havuz gövdesine eklenmesinin ardından, fıskiye alt noktasından plaka sararak havuz kısmı oluşturulmuş ve dış cidarı da eklenerek 50 cm çapında havuz bölümü tamamlanmıştır (Bkz. Şekil 14). Son olarak kısım, belirlenen yerden kesilerek iki parçaya bölünmüştür. Bu işlem taşıma ve fırına yerleştirmede kolaylık sağlaması için tercih edilmiştir. Parçaların üst üste tam oturduğu noktada ön cepheden işaret (küçük bir oyuk veya çizik) konularak kılavuz çizgisi hazırlanmıştır. Kılavuz çizgisi birden fazla parçanın aynı hizada yerleştirilmesinde kolaylık sağlayan basit bir yöntemdir.

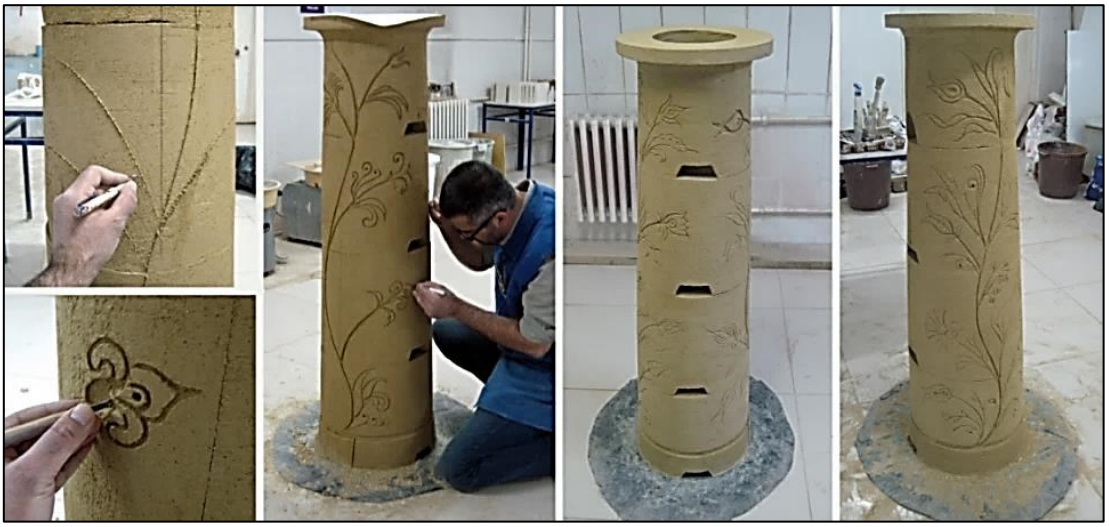
Şekil 14. Üst havuz kısmında havuzun oluşturulması ve kısmın iki parçaya ayrılması.

2.4. Dekorlama

Yapıyı oluşturan tüm parçaların şekillendirme işleminin tamamlanmasının ardından dekorlama işlemine geçilmiştir. Dekorlama, süsleme ve tezyinat adıyla da adlandırılabilir. Seramik, ahşap, taş gibi son şekillendirilmesi tamamlanmış ürünlerin, estetik değerini arttırmak ve onlara farklı anlatımlar kazandırmak amacıyla, ürün yüzeyine yapılan her türlü motif/desen işleme tekniklerinin tümünü kapsar.

Çalışmada *'oyma dekorlama'* tercih edilmiştir. Sevim (2003, s.71), Oyma dekorlarını; deri sertliğindeki ilk şekillendirmesi yapılmış olan seramik formlarda, dekorlanacak olan kısımların, tasarlanan desenin kurgusuna göre derin bir şekilde oyulmasıdır şeklinde tanımlanmıştır. Kazıma (sigrafitto) tekniğinde sadece desenin dış konturları kazınırken, oyma tekniğinde desene ait hem konturlar hem de desen alanları (desen iç kısımları) oyulabilir. Tasarım planına göre önceden kararlaştırılan bitkisel motifler, form yapısına uyum sağlayacak ölçülerde ve yüzeye uygun yayılma alanlarına göre sivri uçlu bir aparat yardımıyla çizilmiş, ardından çeşitli oyma araçları ile desenler oyularak (ortalama 3-5 mm derinliğinde) netleştirilmiştir (Bkz. Şekil.15). Desenlerin oyma işlemlerinin ardından, desen oyuklarının iç kısımları sodyum silikat (cam suyu) + seramik boya (pigment) + beyaz kil karışımları ile boyanmıştır. "Karışıma bir miktar kil katılması boyanın bisküvi üzerinde daha iyi tutunmasını sağlamak içindir" (Arcasoy 1983, s.243).

Seramik boyalar, astar veya sırı renklendirilebilmek için kullanılabilmesinin yanı sıra, bu uygulamada olduğu gibi cam suyu ile karıştırılarak doğrudan da kullanılabilirler. Çobanlı (1996, s.47), bu konuda; seramik boyaların doğal oksitlere nazaran daha geniş bir renk paleti sunabildiklerine ve seramik boyalarla çok çeşitli ve farklı renkler elde edebilmenin mümkün olduğuna değinmiştir. Cam suyu[6] ise, ergime noktası altındaki sıcaklıklarda, birlikte kullanıldığı boya veya oksit bileşiğine göre, karışıma belirli oranda pekişme (zinterleşme) sağlamaktadır. Renklendirilmiş alanlarda fazla camlaşmış veya fazla mat olmayan bir yüzey istendiği için, çalışmada bu yöntem tercih edilmiştir.

Şekil 15. Bütün yapı üzerine desenlerin oyularak oluşturulması.

[6] **Sodyum Silikat (Cam suyu) $Na2SiO_3$ -** Su içinde yoğun bir çözelti oluşturan, çamur karışımında topaklanmayı önleyen, sıvılığı artıran, yapıştırıcı nitelikli bir sodyum silikat bileşiğidir. Renksiz sıvı formdadır. Erime noktası 1088°C'dir. (kalaclar.com Erişim Tarihi: 07.12.2023)

Şekil 16. Oyulmuş desenlerin renklendirilmesi ve pişmiş paçalar.

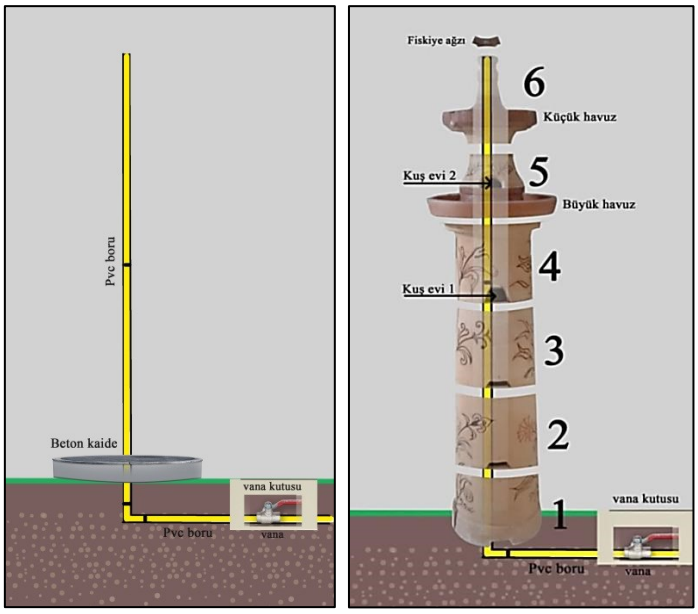
Özellikle alt havuz ve üst havuz parçalarının su içerisinde kalacak kısımları iki kat şeffaf sırla sırlanmıştır. Bu kısımlar su içerisinde kalacağı için tamamen su geçirmez olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte yapı, dış ortamda kalacağı için her türlü hava şartlarına da dayanabilmelidir. Bu amaçla da ana yapının tamamı polyester ile kaplanmıştır.

Şekil 17. Ana yapıyı oluşturan, dekorlaması tamamlanmış ve pişirme işlemi gerçekleştirilmiş 6 adet parçanın montaj öncesi görünümü.

2.5. Montaj Planı

Yapının montaj planı aşağıda sunulmuş görsele uygun olarak uygulanacaktır. 20 cm yüksekliğinde daire planlı beton bir kaidenin dökülmesinin ve boru kanallarının açılmasının ardından dikey olarak pvc borular yerleştirilecektir. Sonrasında kuş çeşmesini oluşturan her parça sırasıyla pvc boru üzerinden geçirilip yapıyı oluşturan tüm parçalar sırasıyla üstü üste konacaktır. Parçaların birbirine yapışması için seramik yapıştırma harcı veya poliüretan (sıvı çivi) yapıştırıcı tercih edilebilir. Vana, vana kutusu içerisinde saklanacak ve damlama miktarı buradan ayarlanacaktır. Son olarak boru hattı en yakın yerel şebekeye bağlanılacak ve montaj işlemi tamamlanacaktır.

Şekil 18. Montaj ve su besleme planı.

Şekil 19. Tamamlanmış kuş çeşmesi.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Kuş çeşmesi veya kuş sebili, ecdadımızdan günümüze kadar ulaşmış kültür taşlarından biridir. Bugün her ne kadar çok sayıda kalmamış olsalar da bu yapıların korunmasının ve yeni inşalarının devamının sağlanması bu mirasın yaşatılması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, çeşmelerin yapımında genel olarak kullanılan taş, beton gibi malzemelerin dışında farklı bir malzeme kullanılmasına yönelik bir amaç belirlenmiş ve şamotlu çamur kullanılarak çeşmenin tamamen seramikten inşa edilmesi tatbik edilmiştir. Uygulama neticesinde belirli noktalarda yaşanan zorluklarla birlikte başarılı bir sonuç alınmıştır.

Uygulama süresince karşılaşılan zorlukların başında büyük ölçülerde çalışmanın getirdiği zorluklar belirtilebilir. Çalışmanın ebatlarının büyük olması ve parçaların ağır olmasından dolayı tek kişi tarafından uygulanmasında bazı zorluklar yaşanmıştır. Diğer bir durum ise, çalışmanın tamamen elde şekillendirilmesi nedeniyle fazlaca iş ve emek gerektirmesidir. Bu da çalışmanın nihayete erme süresini uzatmaktadır. Ancak bunlar belirli bir yapıya yönelik yeni bir malzeme deneme sürecinde karşılaşılması olası durumlardır. Kullanılan malzemenin yapısal ve teknik özellikleri, limitleri ve mevcut imkânlar uygulama sürecince karşılaşılacak durumları belirleyen temel faktörlerdir.

Uygulama, en temel seramik şekillendirme teknikerinden biri olan dolama (üst üste sarma) yöntemiyle tatbik edilmiştir. Şamot oranı oldukça yüksek, plastik haldeki çamurdan yaklaşık 4 cm kalınlığında kalın levhalar hazırlanmış ve turnet üzerinde şekillendirme işlemi yapılmıştır. Yapı konik yapıda, 6 ana kısımdan oluşmakta ve bünyesinde 2 adet kuş barınağı ihtiva etmektedir. Taban çapı 50 cm, alt havuz çapı 60 cm, üst havuz çapı 50 cm ve yapının toplam yüksekliği 230 cm dir. Yapının inşasında yaklaşık 200 kg yerli şamotlu çamur kullanılmıştır. Yapının havuz kısımları ilk başta metal saç kullanılarak oluşturulması düşünülmüş ancak yapının tamamen seramikten olması istenmesinden dolayı sonradan bu fikirden vazgeçilmiştir.

Kurutma işleminin yavaş ve kademeli yapılmasından ötürü yapının inşası süresince pişme öncesi veya sonrası bünyede herhangi bir çatlakla karşılaşılmamıştır. Bunda, her bloğun şekillendirilme aşamasında üst üste yerleştirilen kalın plaka şeritlerinin birbirine iyice yedirilmesinin (kaynaştırılmasının) ve yavaş yavaş çalışılmasının da faydası olmuştur.

Yapının dış ortamda kullanılacak olması ise bünye çözümlemesi üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Seramik doğal yapısı gereği, olağan sıcaklık farklarından ve dış etkenlerden etkilenebilir bu da bünyede yüksek seviyede strese neden olarak çatlamalara sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle taşlaştırma (pekişme-sinterleşme) işleminin mümkün olduğunda yüksek seviyede olması için pişirim, malzemenin olanaklarının limitinde (1200 C°) yapılmıştır. Çünkü taşlaşma ne kadar fazla olursa bünyenin kırılganlığının artmasına rağmen su geçirmezliği de o derece artacaktır. Buna ek olarak yapı bütününde tam anlamıyla su geçirmezlik sağlanması ve bünyenin genel mukavemetinin arttırılması amacıyla tüm yapı polyester ile kaplanmıştır.

Bir ecdad yadigârı olan ve halkımız tarafından inşasının yaptırılması günümüzde de devam etmekte olan böyle bir yapının tamamen seramikten inşa edilmesinin, hem teknik hem dekorlama açısından bir fark yaratarak, özgün nitelikli bir eser ortaya konulması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Temel işlevsel yapısını sağlamasının yanında sanatsal bir nitelik taşıyarak eser niteliğinde olması, çalışmayı diğer kuş çeşmelerinden farklı bir yere koymaktadır. Bununla birlikte bu çalışma üzerinden belirli yapılarda geleneksel olarak kalıplaşmış yapı malzemeleri dışında yeni malzemelerle çalışmanın, farklı fikir ve projelerin

hayata geçirilmesi, yeni teknik ve yöntemlerin kullanılması ve yeni bir bakış açısı kazandırılması açısından artı bir değer sağladığı düşünülmektedir. Beton, taş veya seramik ne tür bir malzemeden yapılırsa yapılsınlar, bir hayır işi ve bir kültür ögesi olan bu tür yapıların inşalarının devamının sağlanması, bizden sonra gelecek nesillere aktarılması açısından da ayrıca önem arz etmektedir. Son olarak da bu çalışmanın benzer çalışmalar yapmak isteyen uygulayıcılara bir kaynak teşkil etmesi umulmaktadır.

Değerlendirme/*Evaluation***:** Çift Taraflı Kör Hakemlik Sistemi / *Double Blind Refereeing System*

Etik Kurul İzni/ *Ethics Committee Permission***:** Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / *This study does not require ethical committee approval, as the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references.*

Etik Bildirim/Ethics Notification: info@esosder.org

Yapay Zekâ Kullanımı /Use of Artificial Intelligence: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir./ *No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.*

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Declaration of conflict of interest:* Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır. / *There is no potential conflict of interest in this study.*

Kaynakça

Arcasoy, A. (1983). Seramik Teknolojisi. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Anasanat Dalı Yayınları. No:2. Marmara Üniversitesi Yayınları. No:457. s.243

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, *3*(1), 1-15.

Cooper, E. (1978). Seramik ve Çömlekçilik. Remzi Kitabevi Yayınları. (Çeviren: Dr. Ömür Bakırer) İstanbul, s:34

Çobanlı, Z. (1996). Seramik Astarları. Anadolu Üniversitesi Yayınları. s.47. Eskişehir

Çobanlı, Z, & Canbolat, A. (2014). Seramik Sanatında Kullanılan Tornalar. Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi. s.157

Erman, O, D. (2009). Seramik sanatında kuş figürü üzerine kişisel uygulamalar. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Göncüoğlu, F.S. (2017) . 'Z' Kültür, Sanat ve Şehir Tematik Dergisi. (2) Su ve Şifa. s.245

Güner, G. (1988). Anadolu'da yaşamakta olan ilkel çömlekçilik. Ak Yayınları. İstanbul s:9-11

Kuruçay, H.N. & Kuruçay, E. (2021*).* Doğa ve İnsan İlişkisinde Kuş Evleri. Sanat ve Tarih Dergisi. Aralık. s. 317 - 333

Malik, A. (1968). Eski İstanbul'da Kuş Evleri ve Kuşlar. Türk Folkloru Araştırmaları C. XI. s. 225, İstanbul. s.4722

Özen, T. A. (2002). Seramik Temel Eğitimi II. Anadolu Üniversitesi Yayınları 1345. E.a. II. Dizi. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No.29. TP.818.Ö93. s.97

Sevim, S. S. (2003). Seramik Dekorları. Anadolu Üniversitesi Yayınları. s.71 Eskişehir.

Şölenay, E, Çelikoğlu, Ö. (2012). Bir Malzeme Olarak Seramiğin Kuşevlerinde Kullanılması. Sanat ve Tasarım Dergisi, 2 (2) , s.41-51.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kalaçlar Ticaret A.Ş. (https://www.kalaclar.com/sodyum-silikat-cam-suyu Erişim Tarihi: 07.12.2023)

Polyester. (https://www.alsanalsa.com/blog/icerik/polyester-nedir Erişim Tarihi: 28.02.2023).

Cambaz, M. (https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=35687 Erişim Tarihi: 15.09.2023)